

Comries catechismusverklaring heeft invloed tot op vandaag

De betekenis van Zondag 7

Het is 250 jaar geleden dat de eerste druk verscheen van de "Stellige en Praktische Verklaring van den Heidelbergschen Catechismus" van de hand van Alexander Comrie, predikant van het Zuid-Hollandse Woubrugge. De titel dekt niet helemaal de inhoud, want het forse boek behandelt slechts 7 van de 52 Zondagen. Wel is er sprake van een machting werk, dogmatisch van hoog niveau.

Dr. A. Moerkerken

Toen Comrie in Woubrugge voor de twaalfde of dertiende maal aan de behandeling van de catechismus wilde beginnen, merkte hij dat hij zijn oude prekechtesen, die met kleine letter en met kleine inkt geschreven waren, al bijna niet meer lezen kon. Hij besloot nu nieuwe schriften te maken en bijzondere zorg eraan te besteden. Tevens wilde hij extra aandacht geven aan de dwalingen die in zijn tijd actueel waren en veel wat reeds door anderen voor hem op goede wijze was weerlegd, weglaten. Comrie begon de catechismus nu zo uitvoerig en grondig te bespreken dat hij na vijftien maanden nog slechts zeven Zondagen had behandeld. Die preken gaf hij in 1753 in druk uit.

We kunnen er niet aan denken in een artikel als dit een uitvoerige bespreking te geven van alle zeven preken. Voor één preek willen we een uitzondering maken: die over Zondag 7. Waarom? Omdat deze preek een historische achtergrond heeft die tot op vandaag de dag van betekenis is, en omdat de preek tot op heden diepgaande invloed uitoefent op de prediking binnen delen van de gereformeerde kerk. Eerst iets over de historische achtergrond.

In de jaren twintig van de achttiende eeuw was er binnen de gereformeerde kerk in ons land strijd ontstaan over wat men noemde het wettisme en het wettisme van het geloof. Aanleiding tot die strijd was de verschijning in 1722 van een boekje van de hand van Theodorus van Thuyne, predikant te Dokkum. Dit werkje blonk niet uit door begrip voor wat Van Thuyne de "finen" noemde. De auteur achtte het een dwaling van de finen te stellen dat het geloof niet bestaat uit een vertrouwen in de vergeving der zonden, maar uit een honger en doesten naar Christus, dat aan dit vertrouwen vooraf gaat.

Van Thuyne kwam erg fors uit de boek: hij aanzelde niet hier van remonstrantisme te spreken, ja zelfs van de dwaling van het Concilie van Trente! Hij achtte een dergelijke stelling zonder meer in strijd met Zondag 7 van de Heidelberger Catechismus. Dat komt er volgens Van Thuyne nu van, als men voet geeft

hij zodoende het onderscheid wegnam tussen algemene overtuigingen die ook in onwedergeborenen wel zijn en zaligmakende overtuigingen. Volgens Driessen is de kennis, de toestemming en het vertrouwen waarvoor Zondag 7 van de catechismus spreekt, op elkaars volgende geloofsdaaden. De laatste, het vertrouwen, behoort volgens hem tot het welzijn van het geloof.

De strijd over het wezen van het geloof boeide de kerk in ons land diep. De Utrechtse hoogleraar F. A. Lampe mengde zich in de strijd met zijn "Vier academische verhandelingen over het zaligmakend geloof" (1723). Hij nam het voor Driessen op, hoevel genueanceerd. Lampe beriep zich onder meer op Gomar, die het vertrouwen in de vergeving der zonden had gerekend tot het welzijn van het geloof.

Beide partijen kregen natuurlijk hun aanhang. De Dordrechtse predikant C. Vrolijkheit, die voor Van Thuyne partij in zijn "Twee godgeleerde oeffeningen". Daartegenover vertolkte Wilhelmus Schortinghuis in zijn bekende werk "Het innige Christendom" het standpunt van Driessen en Lampe.

Comries positie

In deze drie ingrijpende twisten heeft ook Comrie zijn positie moeten bepalen. De predikant van Woubrugge heeft zijn gevoelens over deze dingen het meest helder verwoord in zijn preek over Zondag 7. Deze preek is nog onlangs afzonderlijk uitgegeven ("Het oprecht geloof", Houten 1998). Ik citeer die artikel uit de editie van de "Zeven Zondagen" uit 1938. Toegesproken aan de vraag wat onder een oprecht geloof moet worden verstaan, verklaart Comrie dan eerst wat zo'n geloof niet is: "Als hier van het geloof gesproken wordt, zoo moeten wij daardoor niet verstaan eenige daad of werkzaamheid van den mensche, of van de ziel der menschen. Dit moeten wij aanmerken tegen die, welke nooit anders van het geloof denken of spreken dan van een daad en werkzaamheid waardoor zeker gewoont veroorzaakt of teweeg gebracht wordt. Of schoon velen die zoo spreken en denken het niet zien, zoo is deze stelling nochtan de signaleerzide van de leer der Remonstranten niet alleen, maar het is in zijn grondslag daarenboven Sociaalisch en Paapsch" (blz. 426).

Geloof en geloven

Als het geloof niet anders dan een daad is waardoor wij gerechtigd worden, dan is het volgens Comrie "zo klaar als de zon aan den hemel" dat wij gerechtigd worden uit en door de werken. En dit is zo "Paapsch" als het maar zijn kan. Met grote nadruk bevestigt hij dat het zo belangrijk is dat het geloof geen daad of werkzaamheid moet worden verstaan, dat als men hieraan begint te torren men "de gehele leer doet wankelen" (blz. 427).

Hij wijst erop dat de catechismus in Zondag 7 niet zegt dat wij door te geloven, maar door het geloof Christus worden ingeliefd. Dit woord "geloof" geeft te kennen "de genade of de hebbelijkheid des geloofs, waartoe de daaden van het geloven voortvloeien en uiteenvloeden worden; zij behoorden uw eigen taal te verstaan en te begrijpen dat te onderscheid is tussen geloof en geloven. Onthoudt het in het vervolg: Geloof geeft te kennen de genade des geloofs of de ingestorte hebbelijkheid, maar geloven geeft te kennen de werkzaam daaden, uit dat geloof voortvloeiende. Zoo is het in alle andere oprichtingen, het geloof is niet hooren; het eene is het zinnig, het andere de werkzaam gewaarwording van het geloof dat door het geloof als een lieftelike zinnig ontvangen wordt" (blz. 427).

Nadat Comrie duidelijk gemaakt heeft dat het geloof geen werkzaamheid of daad kan zijn en dus wat het niet is, gaat hij ertoe over te zeggen wat het wel is: "Wij verstaan dan door het geloof hier een ingestorte hebbelijkheid of vermogen; dat God de H. Geest in de harten de uitver-

korenen instort, tegelijk met de nieuwe natuur, als deszelfs eerste en voornaamste deel, waardoor zij een vernieuwt, uit Christus en van Christus in hen overgaande, ontvangen om al de indrukken, die het Goddelijk Woord op dit vermogen of deze hebbelijkheid maakt, te ontvangen en volgens de ontvangen indrukken van het Woord, omtrent al de gedeelten van dit Woord werkzaam te zijn, overeenkomstig met de natuur van dit ingestorte vermogen en de inhoud van die teksten, welke inhoud met een bovennatuurlijk licht tot de ziel gebracht worden en van dit nieuw vermogen ontvangen worden" (blz. 428, 429).

Hebbelijkheid en dadelijkheid

In de preek over Zondag 7 betoogt Comrie verder dat, hoewel de hebbelijkheid (habitus) tot de dadelijkheid (actus) komen moet, de hebbelijkheid daarom in zichzelf nog niet overvloedig is. Zo kan de smaak volmaakt zijn, hoewel zij nooit zoet heeft geproefd. Doorgaans verloopt er, aldus Comrie, niet veel tijd tussen de inplanting van het geloofvermogen en de eerste geloofsdaaden. De habitus komt tot de actus door de werking van de Heilige Geest. Die het Woord tot het geloofvermogen brengt en de geloofsdaaden veroorzaakt: "de werkzaamheden uit dit beginsel voortvloeiende, zijn over-

• De ouders van Alexander Comrie woonden in Perth, maar bezaten ook nog het "Comrie House" in het dorpje Comrie. Comrie ligt westelijk van Perth (nu aan de A98), bij de samenvoering van de rivier de Earn en de Lathsk. Het gotisch Comrie moet zijn naam ontleend hebben aan dit dorpje.

eenkomstig die goddelijke des Goddelijken Woords, waarmede en waardoor het God den Heiligen Geest behaagt op dit vermogen te werken. Werkt Gods Geest door de Wet op dit ingewrocht geloof, dan wordt de mensche, die het geloof oeffent van zijn zonden en elken op een zaligmakende wijze zoo overtuigt, dat hij wettelijk zich zoo kennde, zijn ellende betreurt, zijn zonden belijdt en zich voor God schaamt. Werkt Gods Geest door het Evangelie op het ingewrocht geloof, terus in het Evangelie openbarende aan de ziel, dan werkt het geloof omtrent den Middeljaar, zoals hij ontdekt wordt, van verre of nabij, in begeeren, verlangen, honger, dorsten, vluchten, enz., zoo hij van

• In Gouda betrof Comrie aan het einde van zijn leven een patricierswoning aan de Westhaven. Hoogstwaarschijnlijk was dat de woning die nu nog bekendstaat als hotel Het Blauwe Kruis.

verre gezien wordt; maar zoo hij van nabij aan de ziel gepenbreekt wordt in het Woord van 't Evangelie, dan in aannemen, omhelzen, vertrouwen en verlating van zichzelve op Hem met de voete gestruifd en verlossing" (blz. 430, 431).

Dit lijkt mij een heel belangrijke passage voor de ook vandaag reeds gesproken vraag of er van vandaag de dag door de invloed gevoelen. Dit is te verklaren door het feit dat G. H. Kersten in zijn denken en in zijn prediking diep gaand door Comrie is beïnvloed. Hij bracht het zelf eens op onder woorden dat hij Comrie "vermaant" had. En ds. Kersten heeft op zijn beurt tot op heden nog grote invloed in de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland).

De prediking in de Gereformeerde Gemeenten draagt nog altijd de sporen van Comries invloed. Met name geldt dit het hier besproken onderscheid tussen geloof en geloven, maar naar hiermee verbonden – zoals reeds opgemerkt – ook de zo belangrijke vragen naar de plaats van de kennis van Christus in het geloof. Deze prediking weigert aan de ene kant niet te gaan met hen die geen geestelijk leven willen spreken voor men gekomen is tot de bewuste kennis van Christus, en aan de andere kant geeft deze prediking niemand grond voor de eeuwigheid buiten het borgenwerk van de Middelaar. Voor velen moge dit een inconsequentie zijn, voor degene die zich in Comries werken en met name in zijn verklaring van de catechismus heeft verdiept, zullen deze dingen helder zijn.

• Comrie werd begraven in de Sint-Janskerk te Utrecht. Zijn graf moet liggen "in het Oude Noorderpad, de Mitten (ru) het 7de graf." Dat is de huidige noorderzijde.

te passage gewoon weer opgenomen.

Het heeft Comrie ook verder niet ontbreken aan tegenkanting. In 1755 verscheen van zijn hand een klein geschrift, getiteld "Bericht nopens de waarschuwing van den Heer J. J. Schultens". De twee jaar tevoren verschenen catechismusverklaring van Comrie was door velen met vreemde omvang, maar niet door iedereen. Comrie werd om dit werk uitgemak: voor een twistzucht, stijfkoppig en scheurmakend mens. Het boek was de "tolerante", die in het midden van de achttiende eeuw hun zo intolerante trom steeds luider gingen roeren, bepaald tegen het zere been.

Professor J. J. Schultens van Leiden, met wiens vader Comrie zo hartelijk bevriend was geweest, meende een bestrijding van Comries catechismusverklaring te moeten geven in een boek van meer dan 1000 bladzijden! De toon van Schultens boek is heftig en emotioneel. Ik heb er ook eens in gebladerd en mij opnieuw verbast over de frustratie en de nijdigheid die achter het schrijven van zo'n ontzaglijk omvangrijk werk hebben moeten schuilgaan.

Comrie gevoelde er geen behoefte aan in het openbaar te reageren. Wel schreef hij aan enkele vrienden een brief waarin hij de tegen hem ingebrachte beschuldigingen weerlegde. Op verzoek van de vrienden is deze brief toch uitgegeven, het is het benoemde "Bericht" geworden. Het boekje is tegenwoordig vrijwel niet meer verkrijgbaar. Het was naar de maatstaven van die tijd klein en kostte twee kwartjes. Het is voor ons vooral van belang omdat er een schat van gegevens in te vinden is over Comries persoon.

Actualiteit

Men kan zich afvragen welke betekenissen Comries catechismusverklaring vandaag nog heeft. Voor de leedsteden is deze verklaring niet geschikt, dat zal duidelijk zijn. De preken tellen vele tientallen bladzijden per stuk. Ook zijn zij voor de doorsnee kerkganger zeker niet eenvoudig. Toch heeft dit boek een geweldige invloed uitgeoefend en tot op vandaag de dag doet zich die invloed gevoelen. Dit is te verklaren door het feit dat G. H. Kersten in zijn denken en in zijn prediking diep gaand door Comrie is beïnvloed. Hij bracht het zelf eens op onder woorden dat hij Comrie "vermaant" had. En ds. Kersten heeft op zijn beurt tot op heden nog grote invloed in de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland).

De prediking in de Gereformeerde Gemeenten draagt nog altijd de sporen van Comries invloed. Met name geldt dit het hier besproken onderscheid tussen geloof en geloven, maar naar hiermee verbonden – zoals reeds opgemerkt – ook de zo belangrijke vragen naar de plaats van de kennis van Christus in het geloof. Deze prediking weigert aan de ene kant niet te gaan met hen die geen geestelijk leven willen spreken voor men gekomen is tot de bewuste kennis van Christus, en aan de andere kant geeft deze prediking niemand grond voor de eeuwigheid buiten het borgenwerk van de Middelaar. Voor velen moge dit een inconsequentie zijn, voor degene die zich in Comries werken en met name in zijn verklaring van de catechismus heeft verdiept, zullen deze dingen helder zijn.

• Comrie werd begraven in de Sint-Janskerk te Utrecht. Zijn graf moet liggen "in het Oude Noorderpad, de Mitten (ru) het 7de graf." Dat is de huidige noorderzijde.

MEDITATIE

Zijn genade

"Mijn genade is u genoeg"
2 Korinthe 12:9 (m.)

Paulus heeft uitnemende openbaringen ontvangen. Hij, de grootste der zondaren, zoals hij zichzelf noemt, en de minste der heiligen, werd door de Heere zo begenadigd dat hij opgetrokken was in het paradijs en gehoord heeft onuitsprekelijke woorden. Daarom kon hij niet roemen in of van zichzelf, maar enkel van de genade aan hem bewezen.

Nu blijft Paulus echter een menskind met een verdorven, hoogmoedig bestaan dat zichzelf uitvoerde de ontvangen openbaringen gemakkelijk zo verheffen boven anderen. Daarom laat de Heere in zijn aanbiddelike wijsheid toe dat een engel des satans hem kwelt. Deze helse kwelling noemt hij een scherpe doorn in het vlees. Het is, zegt de kerktekening, een scherpe paal, stekelige splinter, of doornachtig hout, dat iemand in de banen of in het vlees steekt. Het is een kwelling geweest door uitwendige pijn en benauwdheid in het lichaam, of kwelling en aanwringing der ziel. Alle heeft Paulus in zijn leven ondervonden. Wellicht waren er tijden dat hij al die dingen tegelijk moest ondergaan.

Er staat in het verband dat die doorn hem gegeven is. Wie anders dan God Zelf zou de Gever en Beschikker kunnen zijn van deze kwelling? Niet dat God Zelf Paulus kwelt. Maar de Heere laat de satan toe zijn geliefde kind en getrouwe knecht met deze vuistlagen te kwelen. En daarmee heeft Hij de Heere doen, Namelijk Paulus te bewaren voor het uitbreken van de zonde van hoogmoed. God schenkt hem dus deze doorn in het vlees als een bitter medicijn, opdat zijn aangebooren hoogmoed zou worden ontdekt, maar ook ten onder gehouden zou worden. Wat zijn die kinderen Gods bevoorrecht aan wie zo'n scherpe doorn gegeven is. Het is een liefdadigheid. Ze zouden anders ver van God af leven. Nu houdt God hen klein en laag aan de grond en daardoor in het gevoel van dagelijkse afhankelijkheid.

Nu is er een verband tussen de openbaringen en de vuistlagen. Zodra de Heere zijn kinderen eeuwig geestelijke verkwikking schenkt, hen lieflijk toesprekt, zijn gunst doet smaken, is satan erbij met zijn kwellingen. Wel kan de Heere satan aan banden leggen; hij kan nooit verder gaan dan God hem toelaat. Maar Gods kinderen weten dat meestal de vertroosting gevolgd worden door aanvechtingen. En hoe meer God van Zichzelf doet smaken, hoe rijker de openbaringen, hoe zwaarder en heftiger satan met zijn vuistlagen slaat.

Hoe zullen ze nu onder deze benauwdheden staande blijven? Het zwakke vlees zou bezwijken, het zwakke geloof zou ten onder gaan, de hoop en de liefde zouden tenietgedaan worden, als de Heere hen aan zichzelf overliet.

Maar de Heere zegt tot Paulus: "Mijn genade is u genoeg." Mijn genade. Dat is de genade waartoe Ik u krachtens Mijn soeverein welbehagen heb verkoren en liefgehad van eeuwigheid. Deze verkiezing is onveranderlijk.

Dat is Mijn genade, waartoe Ik u geroepen heb met een krachtig roeping uit de dood tot het leven. En deze roeping is onbetwistbaar. Dat is Mijn genade, die door Mijn geliefde Zoon verworven is, waartoe Hij die onschatbare prijs voor betaalde op Golgotha's vloekhout. Mijn genade. Daarin zijn al de schatten en gaven van Christus begrepen, zoals de verzoening van al uw zonden en uw zondige aard, de heiliging en vernieuwing van uw leven, de gemeenschap met God, de gegronde hoop op de eeuwige heerlijkheid, de verlossing uit satans klauw.

Al die vuistlagen van satan zijn op deze Zoon neergegald en Hij heeft hem overwonnen. Nu kan satan geen recht meer op de kerk doen gelden, want Hij rukte hen uit zijn helse macht. Hij vermoorde hem de kop. Nu moet u, Paulus en alle kinderen Gods, wel iets van de vuistlagen ervaren, maar het zijn slechts de stuipstrekkingen van een overwonnen vijand. U moet er iets van voelen, opdat u weten zou wat het uw Zaligmaker gekost heeft om uw zonde van hoogmoed te verzoenen en u uit satans klauwen te verlossen. Het is ook de genade van de Heilige Geest. Die in u tot onovergeklaarde zaad der wedergeboorte legde en het bewaart in de kracht Gods door het geloof. O Paulus, de volharding onder al die vuistlagen en helse kwellingen ligt niet in uw kracht, maar in een drieëinig Verbondsgod. Hij zal u door deze verdrukkingen middelen naar de overwinning. Ja, in Hem, uw Middelaar, zijt ge reeds meer dan overwinnaar.

Mijn genade is u genoeg. Daar kan niets van u bij. Paulus, Mijn genade is volkomen. Die kan met geen verdienste, geen zucht, geen traan, geen geloofskraak van mensen worden aangevuld. Daarom, Paulus en alle kinderen des Heeren, steunt nergens anders op in uw verdrukkingen en aanvechtingen dan op Mijn genade. Leert dan in die strijd eigen krachten te verachten, want zonder Mij kunt gij niets doen. En van u, Paulus, en van heel de verdrukte schare, zal het straks gelden: Druzen zijn het, die uit de grote verdrukking komen en zij hebben hun lange klederen gewassen en hebben hun lange klederen wit gemaakt in het bloed des Lams. Daarom zijn zij voor de troon Gods en dienen Hem dag en nacht in zijn tempel; en die op de troon zit, zal hen overschaduwen.

Dr. G. Hoogerland, Drachten

COMRIE

aan mensen die uiterlijk vrijmoed leven, maar die de kennis van Christus en het vertrouwen in de schuldvergeving missen.

Achttiende eeuw

Een scherpe reactie op deze uitlatingen kwam van de Groninger professor Antonius Driessen. In zijn boekje "Saulus bekeert..." schreef hij op het laatste moment nog een voorrede, waarin hij Van Thuyne bestreed. Er ontstond een scherpe polemiek. Het bleek in deze discussie om heel wezenlijke dingen te gaan, die hun actualiteit vandaag nog niet verloren hebben.

C. Graafland uit in zijn dissertatie "De zekerheid van het geloof" (1961) het verschil zo samen dat hij Van Thuyne het honger en dorsten naar Christus geheel buiten het geloof is komen te liggen; volgens Driessen is dit een dwaling. De laatste verweet Van Thuyne dat deze niet slechts aan de zwakgelovigen alle moed ontnam, maar vooral dat

